

דפי עיון

"ליהודים היתה אורה" אמר רבי יהודה:
אורה - זו תורה.
וכך הוא אומר:
"כי נר מצוה ותורה אור" [מגילה ט"ז]

במפרשים

לזכרה של: אורה מושקוביץ ע"ה
משואות-יצחק

יו"ל ע"י מ. מושקוביץ * משואות-יצחק 79858 ד.ג.שדה-גת * טל': 08-8616173 * פקס: 08-8616174

שנת תשע"ו

פרשת קדושים

א. תורת משה - האלשיך.

פרק יט' פסוקים יג', יד':

לא תעשק את רעך ולא תגזל לא תלין פעלת שכיר אתך עד בקר. לא תקלל חרש ולפני עור לא תתן מכשף ויראת מאלהיך אני ה' (יט ג' י"ד).

(יג) הנה אמרתי לך תפרנס את העני בתתך לו דרך כבוד, ואם לא תעשה כן מתרגשות כמה עבירות כאמור. עוד אני מודיעך, כי בהעלים עיניך מלתת לו מתנותי אשר נתתי להם אשר לא עמלו בהם, תבא לעשוק שכר שכיר שעמל בו. וזהו שסמך לא תעשק וכו', ומזה ימשך לעבור גם על לא תגזל בפרהסיא.

ושמא תאמר לא יאעשוק רק אעכב בידי פעולתו יום או יומים. לזה אמר לא תלין פעולת שכיר וכו', כי אם כה תעשה אתה גורם עבירות רבות: אחת, כי בלכת הדל לביתו בידים רקניות, ובביתו אין לחם לאכול, והאשה וילדיה תשאנה עיניהם אל ידיו להריק להם ואין כל מאומה בידי, אז יתן את קולו בבכי וקרא ואמר ארור האיש אשר עשיתי עמו היום מלאכה, כי ריקו

שילחני, בלע ולא חמל עלי ועל אשתי ועל בני. (יד) על כן עליו אני מצוה ואומר לא תקלל חרש וכו'. ועל העשיר הוא אומר ולפני עור לא תתן מכשול. שאם יאמרו לעשיר למה תעשה כה לשכירך העני, ואל שכרו ישאו נפשם הוא ואשתו ובניו, הלא זאת ישיב העשיר מה עשיתי, הלא לא לעשק כוונתי כי הנה מחר אתן ויבקש לו היום ויפרע מחר מאשר אתן לו, ולמה יקללני הפועל. על כן אני אומר לך העשיר, כי גם אתה לא תנקה, כי הלא ולפני עור לא תתן מכשול, לבא לכלל כעס ולכלל טעות כזה שיחר אפו ויקללך. ולא על חסרון הדל אני עושה, כחס עליו או מבלתי היות לי מה לתת לו מבלי שכרך, רק בחמלתי עליך. כי הנה ויראת מאלהיך, ממי שהוא אלהיך שהוא מדת הדין, שיקרא שם אלהים עליך, מה שעשה אני ה' בעל רחמים שהשפעת עליך טובה. כי בקלות אהפוך השיטה, ויעשיר הפועל ותורש אתה.

מלכה

1. מה מביא את פרשנו אלהיך באופן מרחיק את כל הלל המצוות האלוכרות כאן?
2. איך הוא בונה את השתלשלות הדברים?
3. למה עס לצבא אסור?
4. מה תפקידו של הצני ככל זה?
5. איך הצעיר חייב להתנהג באופן כללי בהצטיקו צופה?
6. לפסוק הקב"ה חונף על הצעיר, איך ולמה?

* * *

(טו) בצדק תשפוט עמיתך. יזהיר שיהיה המשפט בצדק, כלומר שיצדיק משפט איש ולא יעותנה שכל מי שישפט בצדק הנה הוא מעמיד כסא המלך שנאמר: צדק ומשפט מכון כסאך¹¹, ואם יעות המשפט הלא הוא פוגם הכסא אשר למלך ויזלזל בכבודו. ואמרו במדרש¹²: אם הוא שופט בצדק שכינה עמו, שנאמר: אלהים נצב בעדת אל¹³, ואם לא שכינה מסתלקת, שנאמר: משוד עניים מאנקת אביונים עתה אקום יאמר ה'¹⁴, ורוח הקדש צווחת ואומרת: רומה על שמים אלהים ועל כל הארץ כבודך¹⁵.

ב. רבינו בחיי.

פרק יט' פסוק טו':

מלכה

1. לכאורה מה הקושי צ"ל פרשנו מנסה להשיב?
2. מה מתקש כאן מהדיין?
3. צדק - פירושו כאן ראייה כוללת של ציווי הקב"ה - איך ולמה?

* * *

קדושים

ג. אור החיים.

פרק יט' פסוק טו':

טו) לא תעשו עול במשפט. אזהרה זו באה לבעלי דינים שלא יערימו לזכות כפי הדין, והוא עול ולזה אמר בלשון רבים לא תעשו וגו', ושעור אומרו עול במשפט הוא על זה הדרך, במשפט אשר ישפטו הדינים שלא יסובבו שיהיה בו עול, כי הדין שופט על פי הטענות אשר יסדרו לפניו, ולזה סמך מצוה זו לאזהרת לפני עור וגו' כי זה מכשיל הדין לשפט משפט מעול:

עוד ירצה לומר שהגם שהמשפט זכה, לא יסמך לעשות עול כשיכיר בעצמו כי עול בימינו, ולזה אמר בלשון רבים כי ידבר לבעלי דינים, ובסמוך שפונתו לצוות לשופט אמר לשון יחיד לא תשא ולא תהדר וגומר:

עוד יכון באומרו לא תעשו עול אזהרה לדין, שהגם שהמשפט יגיד לחייב את זה ולזכות את זה אם בעיניו נראה כי הוא עול לא יעשו עול זה בשביל מה שנתחייב במשפט, אלא אין לדין אלא מה שעניו רואות:

תלכו

1. פרשנו קובץ כי הדברים כאן מכוונים לבעלי הדין, למה לה חשש לו להדגיש כאן?
2. מה בדיוק מקשת התורה כאן מן הניצוי?
3. למה חזר פרשנו לדינינו, מה הוא מקשה מהם בדיוק?

* * *

ד. רש"י הירש :

פרק יט' פסוק יז':

הרמב"ם (ה' דעות פ"ו ה"ח) מבדיל בין דברים שבין אדם לחבירו לבין דברי שמים: "בדברי שמים אם לא חזר בו בסתר מכלימין אותו ברבים ומפרסמים חטאו... עד שיחזור למוטב — כמו שעשו כל הנביאים בישראל".

אמרו חכמים (ע"י ביצה ל ע"א): אם הורגלו לעבור עבירה בשוגג, והאיסור לא נזכר בכתוב בפירוש, וידוע שתוכחה לא תועיל ורק תהפוך את השוגג למזיד — שוב אין להוכיח את החוטאים; שכן "מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין". אך נראה לנו, שמדובר כאן רק בתוכחה שבשעת עבירה; ולכל היותר — בפנייה מיוחדת אל עוברי העבירה; אך לא נאסר כאן ללמד תורה ברבים ולהורות לעם את האסור והמותר; אלא זו חובה המוטלת בכל עת על כל מורה הוראה בישראל; והיא מוטלת עליו ביחוד, אם נתרבו עוברי עבירה מחמת בורות. וכך מוכח גם ממשמע לשון התלמוד שם:

תלכו

1. קרא שם את הפסוק, איך ניתן להביאו כפשוטו?
2. איך הרמב"ם מפין פסוק זה ולומר ממנו משהו נוסף?
3. מתי מותר להשתמש ככ"ל: מוטב שיהיו שולטים ואל יהיו מזידין?
4. מה המצב עם עוברי עבירה מתוך בורות?
5. מה היה פסק דינו של המהר"ם מרוטנברג ולמה?
6. מתי יש להנהיג אחרת?

* * *

דקא חזינן דעבדן הכי ולא אמרינן להן ולא מידי; וכן: "הני נשי וכו' ואולן ויתבן וכו' ולא אמרינן להו ולא מידי". וברור שמדובר כאן רק בשעת מעשה. שאם לא כן, הרי זה פירושו של דבר: כל אימת שהורגלו לחטוא מחמת בורות, אין לתקן את המצב על-ידי תלמוד תורה; ונמצאת התורה הולכת ומתיישנת מאליה! ובלאו הכי כבר העיד הריטב"א בשם "רב גדול מאשכנזים שהעיד בשם רבותיו הצרפתים ובכללם ר"י והרב מרוטנבורק": הכלל "מוטב שיהיו שוגגין" נוהג רק בתקופה, שהכל מקיימים את התורה, ועוברי עבירה מועטים; אך בזמן "שמקילין בכמה דברים", ורבים מזלזלים במצוות, חובה לקום להגנת התורה; ויש להזהיר ולהעניש גם על עבירות דרבנן, עד שיחדלו מלחטוא בין בשוגג בין במזיד (ראה שיטה מקובצת, ביצה שם).

"מפני שיבה תקום והדרת פני זקן"

מדוע יש לכבד איש שיבה? מה תרמו לו "שנות הותק" שלו עלי אדמות?
עונה המהר"ל:

מפני כך צוה בתורה מפני שיבה תקום והדרת פני זקן כי
הזקן הוא כאלו היה מסולק מן הגשמי והוא נבדל (-יש
בו פוטנציאל רוחני בזיקנתו) ולפיכך יש לכבדו.
(חידושי אגדות ג' ע' נ"א)

ומדוע זוכה האדם לפוטנציאל רוחני דוקא בזקנותו? עונה המהר"ל ואומר שבהחלש
כוחות הגוף מתגברים כוחות הרוח והשכל. האחד בא "על חשבון" השני:

הזקן יש בו השכל והחכמה שהרי כן אמרו אין זקן אלא
שקנה חכמה כי לעת זקנתו נחלשו כוחות הגופניים
ומתגברים כוחות השכליים.
(חידושי אגדות ג' ע' נ"א)

בהחלש כח הגוף המתנגד לכח הרוח מתחזק כח הרוח (אשר נבלם עד עתה על ידי
יצרי הגוף):

לעת זקנה נחלשים הכוחות הגופניים (ו)אז יתגבר כח
השכלי, שתראה כי השכל וכוחות הגוף מחולקים הפכים
(-מנוגדים אחד לשני) ולפיכך ראוי שיהיה השכל גובר
כאשר אין כוחות הגשמיות פועלים.
(דרך חיים ע' קמ"א)

וכך גם חכמתו של הזקן שונה מחכמתם של צעירים! הפוטנציאל הרוחני שיש בזקן
תורם לכך שחכמתו רוחנית יותר וזכה ואילו הצעיר המושפע מלהט יצריו שיקולי
דעתו אינם שכליים טהורים:

ילדים (-צעירים) אין חכמתם (נבדלת) מן הגוף אבל
(-אולם) מוטבעת בגוף. אבל הזקנים חכמתם נבדלת
(-רוחנית).
(גבורות ה' ע' קכ"ט)

במילים אחרות: ככל שאדם מתבגר הנאות הגוף תופסות מקום פחות מרכזי ומאידך
הפוטנציאל של כח הרוח והפתיחות לערכים רוחניים הולכים ומתחזקים. מובן
איפוא שאם האדם ממלא את עצמו עד גיל הזיקנה בתוכן רוחני אזי הוא מוצא לעת
זקנתו תחליף נאמן להנאות הגוף. אך אם אין לאדם תוכן כזה אזי בגיל הזיקנה
נשאר הוא קרח לחלוטין ללא הנאות הגוף וללא עולם רוחני.
זו אגב הסיבה שצריך לכבד את הזקן אשר מטפס משנה לשנה גבוה יותר בעולם
הרוחנית.

דבר זה מסביר המהר"ל במקום אחר:

הדבר הנבדל מן החומר (-הדבר הרוחני) יש בו כבוד
(-ראוי לכבוד), וחמרי אינו בעל כבוד (-אינו ראוי לכבוד)
ולפיכך אמר הכתוב "מפני שיבה תקום והדרת פני זקן"
שיש לכבד הזקן שקנה החכמה שאינו גשמי, כי ראוי הכבוד
למי שמסולק מן החומרי.
(חידושי אגדות א' ע' נ')

זקן - זה קנה חכמה. שילוב של פוטנציאל רוחני גבוה של גיל הזיקנה יחד עם
רוחניות בפועל. הרוחניות בפועל נרכשת על ידי לימוד תורה וקיום מצוותיה החל
מגיל צעיר ועד לגיל הזיקנה. ללא קידום רוחני בפועל מתבזבז הפוטנציאל הרוחני
של הזקן והוא נשאר ללא עולם רוחני וללא עולם גשמי.

שאלות

1. למה לדעתו יש לכבד זקנים?
2. פרשנו קודם כי עם החלשות האוזן, הרוח מתעכרת, איך זה פועל ומה מסקנתו מכך?
3. מה ההבדל בין חכמת הזקנים לצומת חכמת הצעירים?
4. מתי ואיך חכמת הזקן אכן פועלת?